

per *franquetat* si la haviem; per açò cové de necessitat que trameta Messies per deliurar nosaltres de la servitut --- e que siam *franc* e hajam reys e prínceps, segons que solíem haver» (*Gentil*, 93.6, 93.10). *Franqueres*; *franquitat* (BDC XIV, 30); *franquer*.

Franquet, 'cranc de mar o de riu', ross., emp., val. [1893]: no recollit en dicc. ni gloss. fins a Grandó (*VocRoss.*, *Misc. Fabra*, 192 «crabe», on s'adverteix que *cranc* no s'usa en el *Ross.*) i *AicM*; usat per A. Saisset: «Dels pobres voiajors s'ou pas a dire faula: / farts de patacs / i de sotracs, / de pòu estemordits, han perdut la paraula; / sense un gam se'n troba pas cap: / l'un se plany dels ronyós, l'altre se plany del cap; / aquest sagna del nas i rocega una cama; / aquell, en panxegant, marxa com un *franquet* / ---» (*Perpiny.*, 92); també l'ha usat l'empordanesa Víctor Català (*Lenin*, O. C., 980, veg. *gratonell*); en efecte ho he sentit al Barcarès («crabbe», 1960), a Castelló d'Empúries (parlant dels estanys veïns), i a la Punta del Port de L'Escala hi ha la *Roca dels Franquets* (1958).

Més cap al Sud, ja no en tinc notícia (almenys estic segur que no és conegut en el Maresme ni a Bna.), però reapareix molt lluny d'allà, cap a la Ribera del Xúquer, si bé no sembla haver estat recollit per cap lexicògraf val. (manca *CRos*, Sanelo, *Escrig* 1851, *MGadea*, etc.); ho vaig anotar en un poble de la Ribera central (1962) i, uns dies més tard, a Alcúdia de Crespins me l'expliquen com a mot viu per a 'cranc de riu', i també fixat a la toponímia, *El Franquet*, convertit en nom propi d'una sèrie de partidetes rústiques, amb uns quants barrancs, séquies i riuets, en les aigües dels quals em digueren que abunda aquest crustaci; no n'estic tan segur, si bé crec recordar-ho també d'algun poble veí de l'Albufera. No tinc cap notícia que existeixi res de semblant ni en oc., ni en altres parlars romànics.

Em guardaré d'assegurar que no hi hagi algun conducte que permeti concebre-ho com a derivat d'un adj. com *franc*, que ha tingut tan vària expansió semàntica; com que em sembla forçat pensar que, p. ex., sigui a base de la idea de 'qui fa el que vol, que va o camina com li plau' (a la inversa, com els crancs), deixo tals possibilitats metafòriques com a concebibles. Me'n fan dubtar: a) el diminutiu, no sabem per què aplicat precisament a un adjectiu substantivat; b) la singular àrea sincopada del mot; c) la vaga però sensible consonància amb *cranquet* dim. de *cranc*, i amb el grup del cast. *cangrejo* [1251]; port. *caranguejo* (*cangrejo* Ss. XIV-XVI), gall. *cangrejo* (S. XIV), *-exo* (S. XVIII).

Malgrat de les raons que faig valer en el *DCEC-DECH* per dubtar que aquesta formació diminutiva vingui del ll. vg., pogué ja remuntar des de bastant lluny a l'Édat Mitjana, i si en mossàrab no en concíem documentació, n'hi ha d'un mot que hi ha d'estar emparentat (per més que sigui en forma prou obscura): *qarnūt* 'pop' en *RMa.* i a Tuníssia en el S. XIX, marroquí *karnita* 'llagosta de mar', marroq. *carguit* i *čarnút* 'pop' que, com indico en el *DECH* (CANCAN-*I*, 797a40-52), sembla que surtin d'un mossàr. **canca-*

rito, provinent de CANCRUM amb sufix diminutiu, d'on metàtesi **carcanito*, reduït alternativament a *carnit* o *carquít* a causa del trilitèrisme aràbic. Com que **can-carito* hauria de resultar d'un **cancreto* mossàr. pur (amb l'anaptixi de *nkr*, forçosa segons el sistema fonètic aràbic), hem de tenir, doncs, forta sospita que el nostre *franquet* sigui originàriament un mossarabisme del Xúquer i terres baixes valencianes, que resultés d'aquest mateix *cancreto* per un factor pertorbador de la consonant inicial.

El més senzill fóra creure que en *q-q* hi hagué dissimilació de *q-* en *b*, d'on la *f.* catalana, o bé hi hagué contaminació per part d'algun nom aràbic o beiber de la mateixa bestiola o d'un animal semblant: a) l'àrab-beiber *fakrā*, *fakrūn* 'tortuga' (Dozy, *Suppl.* II, 275), que precisament ha donat el nom de *Fracā*, extensa partida en l'entrellat de séquies i canalets del terme d'Alzira, on certament hi ha força crancs i tortugues; b) amb aquest pogueren actuar juntament l'àr. *ħarbā* 'camaleó', 'llangardaix' i l'àr. *ħardūn* 'llangardaix' (per als quals veg. *ħardatxo* i *ħarvatxo* en LLANGARDAIX) —puix que *ħ-* dona *j-*— i potser ar. *širdīh* 'escorpi'.¹ De tota manera hauríem de creure que *franquet* seria un mossarabisme valencià, transportat pels pescadors des dels deltes del Xúquer i Túria, als del Ter, Fluvià, Tet i Algí.

Afranquir 'manumetre, donar llibertat a un serf o esclau' [S. XIII]: «si --- lo dit libert morrà sens fills e sens testament, tots quants béns lo dit libert aurà són del senyor qui l'aurà *afranquit*», *CostTort.* (ed. Ol., p. 65); «dixem-los que los faríem bé e que-ls *afranquiríem* per dos anys per el mal que havien pres», Jaume I (Ag., 297). I resta després fins avui en ús més o menys corrent (Belv. *afranquir* i *enfranquir*), i reprès sobretot pels escr. Renaix.: «S'és violent per instint, se tracta d'*afranquir-se'n* per la cultura», Xènius; és el resultat natural de la perífrase *fer franc*, també molt usada: «lo que han fet *franc*: libertus; lo fill del que han fet *franc*: libertinus», OPou (*ThPu.*, 161); *afranquiment*, *afranc*, *afranquidor*, *afranquea*. Una locució *arrendar a franca povil* que Salvà consigna entre les dites populars a *Callosa d'En Sarrià* (vol. II, 123) sembla contenir la forma *afrancar* que *Escrig*, 1851, dona com a variant valenciana de *afranquir*.

Altrament *enfranquir* fou també molt usat: «Jacobus Rex Aragonum --- *enfranquimus* omnes homines extraneos venientes ad populandum in podio, antiguo palatio nostro, de Pratis», doc. de 1245 de Prats de Molló (en el *Llibre Roig* d'aquella vall, copiat el 1642, f.º 24v); «costum és de Tortosa que tot hom pot *enfranquir* son servu en testament, en cartes o sens cartes» (*CostTort.*, ed. Ol., p. 64); StVicentF, *Quar.*, 54.171. *Enfranquir* ha significat també 'cosir les peces de cordovà o tela del calçat per ajuntar-les amb la sola' (potser a base de la idea de 'ennobrir, donar forma elegant'), d'on *enfranc* 'la planta més estreta de la sola del calçat, entre la sola i el taló', manllevat pel cast. *enfrancue* [c. 1770], *DECH* II, 945a32. *Enfranquiment* (pseudo-Boades, c. 1670, *DBal.*); *enfranquidor*; *enfranquinar*; *enfranquinadora*.